

7. Слостенин В. А. Готовность педагога к инновационной деятельности / В. А. Слостенин // Педагогическое образование и наука. – 2006. – № 1. – С. 32–37.

8. Теорія та практика диференційованого навчання : програма спецкурсу / Сост. М.П. Кононенко. – Суми : СумДПУ, 2008. – 24 с .

УДК 908:94 (477):371.315

Луніка О.В.
кандидат педагогічних наук,
Сумський державний педагогічний
університет ім. А.С.Макаренка

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ КРАЄЗНАВЧОЇ СКЛАДОВОЇ У ЗМІСТІ ШКІЛЬНОГО КУРСУ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ (7-8 КЛАСИ)

У статті розкривається поняття «краєзнавча складова» шкільного курсу історії України, визначаються структура та змістові блоки краєзнавчих знань у змісті навчальної дисципліни у 7-8-х класах.

Луніка О.В. К ВОПРОСУ ОПРЕДЕЛЕНИЯ КРАЕВЕДЧЕСКОЙ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ В СОДЕРЖАНИИ ШКОЛЬНОГО КУРСА ИСТОРИИ УКРАИНЫ (7-8 КЛАССЫ)

В статье раскрывается понятие «краеведческая составляющая» школьного курса истории Украины, определяются структура и смысловые блоки краеведческих знаний в содержании учебной дисциплины в 7-8-х классах.

Lunika O. TO QUESTION OF DETERMINATION OF REGIONAL CONSTITUENT IN MAINTENANCE OF SCHOOL COURSE OF HISTORY OF UKRAINE (7-8 CLASSES)

In the article a concept "regional constituent" opens up school course of history of Ukraine, a structure and semantic blocks of regional knowledge are determined in maintenance of educational discipline in 7-8th classes.

Постановка проблеми. Соціально-політичні перетворення у суспільстві 1990-х років зумовили формування нової парадигми освіти з орієнтацією на національну основу. Необхідними стали концептуальні розробки з проблем національної школи і виховання, однією із складових яких була історія краю як змістовий компонент шкільного курсу історії України. Разом з тим відчутно стало виявлятися протиріччя між наростаючим інтересом до історико-краєзнавчої інформації та рівнем її наукового та педагогічного осмислення.

На науковому рівні та у площині шкільної практики навчання історії України постало питання формування змісту краєзнавчої складової, встановлення обсягу краєзнавчої інформації у змісті історії України як навчальної дисципліни та визначення критеріїв відбору краєзнавчого змісту курсу історії України. Ці проблеми зумовлюються низкою протиріч, що виникли у сучасній методиці навчання між: задекларованою у нормативних документах обов'язковістю вивчення тем з місцевої історії, історії рідного краю, що знайшла своє відображення у Державному стандарті і шкільних програмах та недостатнім методичним розпрацюванням та методичним забезпеченням його вивчення в курсі історії України.

Відтак об'єктивні потреби практика навчання історії України в загальноосвітній школі обумовили актуальність даної статті.

Мета статті – розкрити поняття «краєзнавча складова» шкільного курсу історії України, визначити структуру та змістові блоки краєзнавчих знань у змісті навчальної дисципліни у 7-8-х класах.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема формування змісту шкільної історичної освіти, його структурних компонентів була предметом дослідження відомих радянських фахівців з методики навчання історії О.Вагіна, П.Гори, Н.Дайрі, Г.Донського, Ф.Коровкіна, М.Лисенка, Г.Підлуцького, В.Пунського, Г.Цвікальської та ін.

Значний досвід теоретичних та методичних напрацювань попередніх років щодо змісту, структури та організаційно-методичних засад шкільної історичної освіти висвітлено в історико-педагогічних працях А.Булди, О.Пометун, Т.Самоплавської.

У сучасній методиці навчання історії питання визначення краєзнавчої складової змісту шкільних курсів історії України досліджувалося: на рівні пошуку оптимальних моделей змісту шкільної вітчизняної історії та її реалізації у шкільних підручниках з історії України (В.Комарова, Т.Ладиченко, Г.Серова, Г. Швидько та ін); окремих практичних рекомендацій щодо вивчення краєзнавчих матеріалів у межах певного шкільного курсу (В.Власов, В.Мисан, Я. Камбалова).

Виклад основного матеріалу. Виходячи з методологічних засад сучасної історичної освіти, необхідним при вивченні курсу історії України визнається висвітлення загальноісторичних подій, явищ, процесів через призму локальних, встановлення взаємозв'язку між історією країни та історією краю.

На сьогодні краєзнавство в змісті історичної освіти представлене двома напрямками: теоретичним і прикладним – регіональної та локальної історії. Теоретичний аспект стосується світоглядно-методологічних

проблем, які впливають на вибір дослідників щодо фактів, подій, явищ, джерел, інтерпретацій і оцінок. Історія краю, населеного пункту – індивідуалізуюча історія, є підґрунтям історії повсякденності [1, С. 13-14].

Зміст краєзнавчої освіти, до якого включаються як теоретичні, так і емпіричні знання, спрямований на розкриття цілісної картини регіонального життя на основі накопичення цінностей регіональної культури [4, С.45], пізнання особливостей розвитку суспільства на певній території, видатних постатей, чия діяльність пов'язана із краєм [6, С.123].

Аналіз здобутків історичної науки та позитивного досвіду шкільної практики навчання історії України дозволив встановити головні компоненти краєзнавчої складової, яка розглядається як система знань про соціально-економічні, політичні, історико-культурні, етнічні аспекти розвитку краю та регіону.

Нами встановлено, що зміст краєзнавчої складової курсу історії України будується на таких засадах:

- 1) відповідності державному стандартів освітньої галузі «Суспільствознавство»;
- 2) відповідності аксіологічним критеріям, орієнтованим на духовно-моральне становлення особистості учня в умовах багаторівневого і полікультурного соціального простору;
- 3) діяльнісної парадигми навчання і моделювання на її основі ціннісно-цільових установок пізнавальної діяльності учнів 7-8 класів на уроках історії;
- 4) принципу антропологізації («олюднення») минулого;
- 5) територіального/регіонального принципу;
- 6) представлення історичної специфіки окремих регіонів сучасної України;
- 7) методичних принципів відбору змісту: конкретизації, розширення, інтеграції або співставлення історичних фактів і теоретичних положень різного рівня;
- 8) актуалізації важливих національних цінностей, ідей багатоманітності, єдності та спільності історико-культурної спадщини регіонів України, міжкультурної взаємодії;
- 9) реалізації краєзнавчої складової шляхом організації творчо-пошукової і проблемно-дослідницької діяльності школярів.

2010 року відбулися парламентські слухання «Запровадження 12-річної загальної середньої освіти: проблеми та шляхи їх подолання», Результатом рекомендацій Парламентських слухань стало прийняття Закону України «Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти», яким запроваджено 11-річний термін здобуття повної загальної середньої освіти.

Вивчення історії України у 5-9 класах було рекомендовано вивчати за Програмою 2005 року, побудованою на поєднанні особистісно орієнтованого, діяльнісного та компетентісного. Принципово важливою для програми є «орієнтація на розвиток творчості, творчої активності, творчого мислення, здібності до адекватної діяльності» [5, 8].

У пояснювальній записці до програми з історії України зазначається: «Вперше більшу увагу приділено регіональній та місцевій історії (історії краю), що дає можливість виховувати патріотичні та державницькі почуття та якості школярів, посилює інтерес до історичної інформації. В темах «Історія краю» передбачений насамперед розгляд історичного матеріалу місцевості, де розташована школа: міста, селища, села, району. Зміст відповідних тем передбачає як вивчення конкретних подій, явищ, історичних постатей краю, так і порівняння їх із подіями та явищами, що відбувались на території країни в цілому. Такі теми потребують широкого залучення учнів до самостійної пізнавальної діяльності, зокрема з елементами досліджень» [5, с. 4]

Вивчення краєзнавчих матеріалів може здійснюватися у вивченні окремих тем, за рахунок уроків узагальнення та резервного часу.

У навчанні історії просторова локалізація фактів є однією з необхідних передумов наукового розуміння історичного процесу та формування предметних компетентностей. Поняття «територія», «середовище», «ландшафт» у регіональному вимірі мають значення не самі по собі, а в контексті тих зв'язків, які на певному історичному просторі єднають людину з природою, із створеним її руками середовищем і які перетворюють цей окультурений простір у її «малу батьківщину», «рідний край» [3, С.75].

Регіон як територія певною мірою, явище умовне та історично мінливе. Невизначеність цього поняття у теорії та практиці історичної освіти ставить такі питання:

- 1) чи можливо використовувати у побудові навчального історичного змісту як синоніми поняття регіон та адміністративне утворення – область;
- 2) яке утворення - історичний регіон, історико-етнографічний регіон, промисловий регіон є – має бути актуалізовано на певних методологічних засадах у змісті курсу з вітчизняної історії.

Основні елементи регіональної структури складаються не стільки з їх природно-ресурсного потенціалу і соціально-політичної організації, скільки з їх несхожості один на один, яка виникла історично, етнонаціональної та регіональної самосвідомості. Поліетнічність, полікофесійність та полікультурність, які склалися історично, складають додаткову своєрідність певних регіонів.

Типологія регіонів допомагає впорядкувати ієрархію понять, які застосовуються у проектуванні змісту історичної освіти.

Таким чином краєзнавчий зміст на регіональному рівні визначається навчальним матеріалом, який може відбиратися з урахуванням історико-етнографічного районування України (за В. І.Наулком): Наддніпрянщина, Поділля, Слобожанщина і Полтавщина, Полісся, Прикарпаття, Волинь, Закарпаття, Південь.

Відповідно до навчальної програми з історії України зміст краєзнавчих матеріалів може бути представлений мікрорівнем: історія окремих населених пунктів, культових закладів, археологічних, архітектурних та інших пам'яток, видатних та пересічних громадян, тощо. Такі навчальні матеріали є змістом окремих уроків.

Навчальні матеріали макрорівня розкривають історію області (історичної, адміністративної), регіону (історико-географічного, історико-етнографічного, історико-економічного). Такі навчальні матеріали мають розглядатися на уроках узагальнення або тематичного оцінювання.

Аналіз навчальних підручників та посібників з історії України свідчить про такі найбільш поширені способи використання краєзнавчих матеріалів – історія населеного пункту – історія району. Регіональна історія висвітлюється, насамперед, в межах політико-географічної регіоналізації України: Західний регіон (західні землі), Центральний регіон, Східний регіон (Слобожанщина), Південний регіон.

Тобто, під грифом «регіональний» може бути представлена історія і культура територій самого різного рівня: району, області, історико-етнографічного, політико-географічного, - економічного регіону аж до обширних територій Схід, Захід, Південь. Таким чином, поняття «регіон» у контексті побудови історичного змісту має трактуватися як:

- Особливий вид *території* (акваторії), який характеризуються специфічною цілісністю, велика територіальна одиниця. Виокремлюються природні, політичні, економічні та інші регіони.
- Основний об'єкт регіоналістики, територіальна спільність, яка має соціокультурний код. У європейському регіоналізмі регіон — наступна за державою територіальна таксономічна одиниця між державою і індивідумом.
- Функціонування регіону забезпечується соціокультурним відтворенням (трансляцією культури) і зовнішньо спрямованим вектором розвитку. Регіон завжди самодостатній і самобутній, тобто володіє внутрішнім соціокультурним кодом [2].

Структура краєзнавчих знань курсу історії України, на нашу думку, має будуватися за регіоналістики Я.Верменич за «територіально-інформаційним рівнем локальних об'єктів» та використанням спеціальних історичних дисциплін.

Рівень об'єктів:

1. Моя сім'я. Мій родовід.
2. Моя школа: історія та традиції.
3. Мое село (місто): минуле, сьогодення та перспективи розвитку.
4. Історія мого району.
5. Історія моєї області.
6. Історія регіону.

Вид досліджень: історико-економічні, історико-географічні, історико-соціологічні, історико-етнографічні, джерелознавчі /музезнавчі та пам'яткознавчі, біографістичні.

Відповідно до рівнів об'єктів були визначені змістові блоки краєзнавчої складової змісту історичних курсів.

- I. Локальний рівень:
 1. Мікрорівень (історія моєї сім'ї, школи, мого села (міста)).
 2. Мезорівень (історія мого району).
- II. Регіональний рівень
 3. Макрорівень (історія моєї області);
 4. Мегарівень (історія мого регіону) [2].

Логічна схема пізнання є такою: накопичення фактів, що стосується об'єктів дослідження (локальний рівень), виявлення їх специфіки (регіональний рівень), визначення їх місця і ролі у загальному перебігу історичного процесу (національний рівень).

У розкритті кожного змістового блоку певного рівня важливим є визначення меж, їх відносна умовність, динамічність. Розуміння їх єдності, можливості та необхідності систематичного переходу з одного кола знань до іншого, від близького до далекого і навпаки.

Реалізація краєзнавчої складової уможливорює більш повне та емоційно-зabarвлене висвітлення окремих подій, явищ та процесів, які відбувалися на локальній території, і які можуть бути представлені у багатоманітності місцевих джерел. Це допомагає «олюднити» вітчизняну історію, зробити її особистісно значущою для молодшої людини та забезпечити можливість оцінити наслідки, значення історичного перебігу подій з багатьох перспектив.

Організацію навчально-пізнавальної діяльності учнів по засвоєнню краєзнавчої складової у процесі навчання історії України доречно здійснювати шляхом проведення краєзнавчих досліджень. Предметом краєзнавчого дослідження мають стати теми, які зовсім не висвітлюються в основному курсі або дуже

обмежено. До таких тем належить вивчення етнічної історії краю, етнонаціональних, міграційних процесів, релігійно-конфесійної історії, світоглядних установок і ціннісних устремлінь мешканців краю.

Тут можуть бути висвітлені питання формування історико-етнографічних районів та регіонів, поява історико-етнографічних та історико-географічних назв, етноісторична топоніміка, історико-етнографічні особливості села, міста, області, регіону. На конкретних прикладах учні знайомляться з історією і традиціями свого народу, минулих етносів, їх звичаями, побутом, культурою. Це надає можливість усвідомити важливість історії кожного народу, якій проживав або живе на теренах України, його внеску у загальну скарбницю української нації. Учні мають можливість побачити як взаємозбагачувались культурні, духовні традиції українського та інших народів нашої країни. Особливо, важливим це є для історії прикордонних областей України.

Невід'ємною складовою історії кожного народу, його національної культури і духовного життя є історія релігії та церкви. Звертаючись до церковно-історичних джерел учні мають можливість ознайомитися з історією різних релігійних вірувань та конфесій краю, історією церков, монастирів, представників духовництва.

Краєзнавча складова реалізує принцип розгляду історичного розвитку у взаємозв'язку «людина – територія», через наскрізні змістові лінії: 1) людина – творець історії краю; 2) людина – дослідник історії краю; 3) людина, яка застосовує / використовує знання з історії краю. Предметом розгляду стає життя людей рідної місцевості у всій багатоманітності його проявів і результатів, в межах певної території і часу. Знати людей певної епохи, їх погляди, думи, чаяння, означає знати і розуміти саму епоху.

Завдяки краєзнавчій складовій основні поняття, провідні тенденції шкільного курсу історії України конкретизуються на фактах і подіях локальної та регіональної історії, що створює передумови формування цілісного уявлення про історію України та емоційно-ціннісних суджень про вклад жителів краю в загальнонаціональну і світову культуру. Наприклад, тему «Розселення слов'ян у VIII – IX ст.» (7 клас) будуть конкретизувати питання: «Східнослов'янські утворення на території краю: археологічні пам'ятки, їх історичне значення», тему «Українські землі у складі Великого князівства Литовського та інших держав у друга пол. XIV – XV ст.» (7 клас) – «Входження локальних та регіональних об'єктів до складу Литви, Польщі, Московської держави, Австрії, Угорщини», у рамках теми «Початок Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст.» (8 клас) варто розглянути питання краєзнавчого змісту «Події національно-визвольної війни українського народу на території краю, участь і ставлення різних верств населення краю», вивчення видатних постатей у всіх курсах історії конкретизуватимуть такі орієнтовні питання як «Видатні діячі культури: письменники, філософи, архітектори, церковні діячі у краї. Гетьмани України та їх діяльність на різних українських землях» тощо.

У методичній літературі традиційно, базовими принципами у побудові краєзнавчого змісту шкільного курсу історії України є хронологічно-тематичний, хронологічно-біографічний. Виходячи із загальновизнаного положення, що факти та події – важливі історичні категорії, основними структурними елементами краєзнавчих навчальних матеріалів виступають події та постаті. Досягнення методичних цілей навчання, зокрема опанування основними поняттями курсу, досягається за рахунок подієвого фактажу та біографістики. Відбір та структурування змісту навчальних краєзнавчих матеріалів здійснюється на засадах історико-генетичного підходу, що означає розгляд подій у хронологічній послідовності, від найдавніших часів – до сьогодення, або у зворотному порядку.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, краєзнавча складова у змісті шкільного курсу історії України виступає як система знань про соціально-економічні, політичні, історико-культурні, етнічні аспекти розвитку краю та регіону і може структуруватися за територіально-інформаційними рівнями локальних об'єктів, які формують два основні змістові блоки: локальний і регіональний. Чітка структуризація краєзнавчої складової полегшує відбір її змісту та уможливує більш повне та емоційно-забарвлене висвітлення окремих подій, явищ та процесів, які відбувалися на локальній території і можуть бути представлені у багатоманітності місцевих джерел.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко Г.В. Методологічні проблеми шкільного і вузівського історичного краєзнавства / Г.В. Бондаренко // Історичне краєзнавство в системі освіти України: здобутки, проблеми, перспективи: Науковий збірник. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2002. - С. 9 -15.
2. Верменич Я.В. Суб'єктивні межі і об'єктивні можливості історичного краєзнавства: деякі міркування щодо шляхів осмислення місцевої історії / Я.В. Верменич // Український історичний журнал. – 2008. – № 2. – С. 129 –144.
3. Верменич Я.В. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні. – К.: Інститут історії НАН України, 2003. – 516 с.
4. Концепція краєзнавчої освіти та виховання (шкільної, позашкільної, вищої педагогічної) / Уклад. В.В. Обозний. - К.: Науковий світ, 2000. - 47 с.
5. Програми. Історія України. Всесвітня історія (5 – 12) класи. – К. - Ірпінь, 2005.
6. Серова Г.В. Концептуальні підходи до конструювання змісту шкільної історичної освіти: сучасний погляд / Г.В. Серова // Концептуальні засади сучасної шкільної історичної освіти. Збірник документів і наукових праць / За ред. К.О. Баханова. Бердянськ: БДПУ, 2007. – С. 227–231.